a možnosti, zejména s ohledem na specifiky SSSR. Věnují se otázce užití sankcí, diskutují otázku významu nápravné funkce trestu apod. Jako doplňkový směr hodnotí také lékařsko-biologický přístup k deviantnímu chování.

Úplným závěrem knihy je pojednání o komplexním přístupu k řešení zkoumaného problému, mimo jiné v souvislosti se sociálním plánováním; autoři charakterizují základní složky tohoto přístupu. Škoda, že tato pasáž má dosti deklarativní charakter, v němž autorům přece jen poněkud uniká, že při formulaci hlavních společenských cílů nevystačíme pouze s globálním „harmonizačním" konceptem (především k dosažení cíle „harmonizovat ekonomiku" – s. 298), nýbrž musíme počítat s tím, že dynamičnost socialistického reprodukčního procesu jako celku předpokládá také existenci zájmových rozporů a s tím i určitou, relativně stálou vnitřní rozpornost hodnotového i normativního systému společnosti a třeba určitý vývoj v obsahu sociální spravedlnosti.

Přes jistou tradiční optiku plní publikace i v podmínkách Československa důležité poslání, neboť zaplňuje značnou mezeru také v oblasti sociální patologie jako sociologického odvětví. Nejen právní vědu, ale i sociologii obohacuje zejména o poznatky ze sféry sovětské produkce, popřípadě produkce touto sférou zprostředkované. Současně přináší řadu podnětů k dalšímu rozvoji dané disciplíny i ke komplexnějšímu pohledu na problém sociální deviace, jenž je na bázi dialekticko-materialistického přístupu přece jen v počátcích.

Richard Růžička

N. Jachiel: Sociologija i socialnaja promjana (Sociologie a sociální změna)
Sofia, Izdavatelstvo nauka i izkustvo 1988, 416 s.

Niko Jachiel je významnou osobností mezinárodního sociologického života. Již proto řada čtenářů se zájmem sáhne i po retrospektivním výboru autorových statí, porůznu publikovaných v odborných i populárnějších časopisech, popřípadě přetištěných z autorových publikací. Přetištěné materiály pokrývají rozsáhlý časový úsek. Nejstarší stať publikovaná ve sborníku pochází z roku 1954, nejmladší z roku 1986. Toto časové rozpětí je samozřejmě na jejich obsahu i formě citelně znát. Bohužel výběr není doplněn ani rozsáhlejší vstupní hodnotící studií, ani systematičtější autorskou předmluvou, která by napomohla orientaci (zejména zahraničního čtenáře) ve vývojových peripetiích formování sociologického „obrazu světa" bulharské společnosti v intencích bulharské sociologické školy.

Sborník nesleduje chronologické, ale naopak obsahové členění jednotlivých ukázek. Texty jsou rozčleněny do čtyř částí. První z nich, nazvaná *K systému sociologických kategorií a přístupů*, zahrnuje pět příspěvků: „K otázce sociologické struktury" (z roku 1970), „„Kategorie ‚podstatný rozdíl' " (z roku 1965), „O strukturním přístupu v sociologii města" (z roku 1965), „Efekty a efektivnost vědy" (z roku 1969) a programový příspěvek „Za vysokou kvalitu empirických sociologických výzkumů" z roku 1985.

Druhá část, *Faktory sociální změny*, obsahuje osm příspěvků. „Dynamika sociálně třídních vztahů" (z roku 1954), „Vztah k vlastnictví" (1958), „Třída družstevních rolníků – jednotná třída socialistických pracujících" z roku 1959, „Organizace práce a sociologie" (1978), „Socialistický pracovní kolektiv ze zorného úhlu sociologie" (1986), „Člověk jako objekt i subjekt globálních problémů" (1985), „K nové syntéze globálního a konkrétního myšlení" (1986), „Intelektualizace, vzdělání a věda" (1980).

Třetí část je věnována *sociologii vědy a teorii vědeckého zkoumání*. Zahrnuje celkem 11 příspěvků: „K některým metodologickým otázkám sociologie vědy" (1976), „Problémy a perspektivy sociologického výzkumu vědy" (1981), „Výsledky, teoretické problémy a tendence rozvoje sociologie vědy v Bulharsku" (1984), „Od normativní k interpretativní sociologii vědy" (1985), „Věda o vědě – problémy a perspektivy" (1967), „Věda o vědě a řízení vědy" (1968), „Systémový přístup a věda o vědě" (1971), „Za systematičtější rozvoj zkoumání etických problémů vědeckého poznání" (1973), „Věda a hodnoty" (1973), „Ke struktuře tvořivé osobnosti ve vědě" (1975), „Věda a politika v podmínkách vědeckotechnické revoluce" (1986).

Závěrečná část sborníku je věnována *rozvoji sociologie po dubnu 1956,* kdy byla zformována tzv. dubnová strategická linie Bulharské komunistické strany a na místo generálního tajemníka nastoupil Todor Živkov. Obsahuje celkem pět příspěvků: „Sociologická dimenze politiky strany po dubnu 1956" (1981), „Rozvoj bulharské sociologie po dubnu 1956" (1984), „Sociologie a společenská praxe" (1981), „Sociologie a strategie intenzívního rozvoje" (1982), „Sociologie před novými úkoly" (1986).

Jednotlivé stati jsou pro českého a slovenského čtenáře přirozeně nestejně zajímavé.

Z první části nesporně zaujme téma „K otázce sociologické struktury", kde je vymezen tento (pro nás stále ještě dosti nezvyklý) pojem pomocí obecné teorie systému: sociologická struktura je ta část sociální reality, která je relativně samostatnou, homeostatickou a nezávislou entitou. Je to systém, který je na jedné straně subsystémem řídícím a na straně druhé řízeným. Oba tyto aspekty jsou v těsném vzájemném vztahu. Jde o fungující a samorozvíjející se sociální organismus, složitě komponovaný a hierarchizovaný. Autor obšírně, ale jen z obecně metodologického hlediska diskutuje různé možnosti obsahové dekompozice společenského života a vede též čtenáře k striktnímu rozlišování sociologických a sociálních struktur. Zatímco sociální struktury mohou být různorodé, mezi sociologické struktury patří jen ty, které se vyznačují samostatností, seberegulací atd. Konkrétnější pohled na tento problém přináší stať „O strukturním přístupu v sociologii města". Nesporně zajímavou je i závěrečná stať první části „Za vysokou kvalitu empirických sociologických výzkumů".

Ve druhé části je snad nejzajímavější statí „Socialistický pracovní kolektiv ze zorného úhlu sociologie". Zde autor akcentuje nutnost vskutku sociologického přístupu k pracovnímu kolektivu. Zdůrazňuje – podobně jako S. Michajlov, na něhož se odvolává – že sociologický přístup nemůžeme zaměňovat za přístup komplexní, jde podle něho o specifický, syntetický pohled na sociální realitu. Sociolog pohlíží na pracovní kolektiv jako na ucelený sociální systém, všímá si jeho funkcí i mechanismů, jimiž se realizuje jednota osobnostního a sociálního. Vyděluje celkem čtyři základní momenty sociologického přístupu k pracovnímu kolektivu. Jde mu především o to, že kolektiv je specifickou sociální buňkou, v níž dochází k prolnutí a překřížení společenských a individuálních zájmů, kde probíhají intenzívně procesy sociální kontroly, zaměřené nejenom na jedince, ale i na obecnější sociální instituty a organizace. Pracovní kolektiv je charakteristický vysokým stupněm personalizace všech momentů své činnosti, je bezprostředním tvůrcem všech stránek společenského života – materiální i duchovní produkce a hraje velkou roli i v rozvoji osobnosti člověka. Funkce pracovního kolektivu se nevyčerpávají pracovní činností, ale zasahují do všech sfér společenského života. Proto je třeba jeho činnost analyzovat v širším sociálním kontextu, zejména ve vztahu k lokalitě, v níž působí. Ve stati se podrobně rozebírají funkce pracovního kolektivu a naznačují se i cesty posilování jeho role jakožto společenského vlastníka. V této souvislosti autor akcentuje momenty demokratizace řízení, změněných funkcí plánování, pléduje pro brigádní formy odměňování, atestace vedoucích pracovníků a konkursní výběr řídících pracovníků. Závěrečná část stati je věnována úkolům sociologie v oblasti výzkumu pracovního kolektivu a informuje o sociologických kádrech zabývajících se touto problematikou. V podnicích pracuje 220 sociologů, z nichž 60 % pracuje v průmyslu, 16 % v dopravě. Velmi málo (kolem deseti) sociologů pracuje v zemědělských podnicích. Převažují mezi nimi mladí lidé se sociologickým, respektive sociologickým a psychologickým vzděláním. V roce 1983 bylo naplánováno 208 výzkumů v 99 podnicích v 15 z 28 krajů. Nejčastěji jsou zkoumány problémy spojené s organizací práce, ekonomickými problémy podniku a brigádní organizací práce (19 % výzkumů), sociálním klimatem (13 %), mobilitou (12 %), kádry, vedoucími pracovníky a řízením (7 %), sociální a pracovní aktivitou (5 %), veřejným míněním (4,5 %) a sociálními a demografickými charakteristikami osazenstva (4 %). Podle Niko Jachiela se podniková sociologie potýká s řadou problémů, které ani nám nepřipadají výjimečné a vyřešené. Jde zejména o nízkou sociologickou kulturu řídících kádrů (kteří sociologických poznatků neumějí využívat), o nejasnou systematizaci míst podnikových sociologů, kteří jsou v řadě případů „děvečkou pro všechno", a o nedostatek finančních prostředků pro výzkum a konzultace s odborníky. Jde však i o řadu problémů v profesionální přípravě sociologů samotných, o jejich neschopnost pracovat s lidmi, malé znalosti sociologie, malé životní zkušenosti a odtrženost od řídících struktur, zejména od systémů lokální vlády. Sociologové se obvykle „vyčerpávají" sběrem dat a informací, popřípadě jejich popisem a interpretací. Nedostává se jim však dosti sil a často ani znalostí, aby je předvedli do řeči řízení, do praktických opatření. V publikaci se uvádí řada námětů pro zlepšení práce podnikových sociologů, z nichž zasluhuje pozornosti námět vypracovat příručku (slovník) pro podnikové sociology (1).

Ve třetí části, která přináší především kratší příspěvky z oblasti teorie a sociologie vědy, je tematicky mimořádný příspěvek „Za systematičtější rozvoj výzkumů etických problémů vědeckého poznání", který postuluje novou oblast výzkumu vědy – oblast etiky vědeckého zkoumání. Tuto oblast pokrývá na jedné straně sama etika jakožto vědní disciplína, na straně druhé pak výzkum vědy. Úkol sociologie neomezuje autor jen na výzkum mravních problémů vědců, ale na výzkum širších souvislostí: na výzkum etické funkce vědy jako takové a na výzkum vzájemných souvislostí mezi morálkou společnosti a morálkou vědy (2).

Závěrečná část knihy je zřejmě pro našeho čtenáře nejpodnětnější, neboť shrnuje příspěvky zabývající se úkoly bulharské sociologie v současnosti. Vstupní stať „Sociologické aspekty strategické linie strany" charakterizuje základní makrostrukturní axiomy konceptu sociálního rozvoje, který se utvořil po tzv. dubnovém plénu roku 1956. Podle N. Jachiela byla dubnová strategická linie organicky spjata s řešením třech závažných problémů: s posílením demokratizace, obnovením tempa ekonomického rozvoje a akcentem na růst životní úrovně lidu. Situace před plénem byla podle něho (s. 339) charakteristická ekonomickou stagnací, zpomalováním industrializace, růstem nezaměstnanosti, nevyužíváním možností, stagnací zemědělské výroby. Po plénu byla rozpracována strategie urychlené industrializace, která vbrzku vedla k přeměně Bulharska ze země převážně agrární v zemi průmyslově agrární.

Význam dubnového pléna pro institucionalizaci bulharské sociologie Jachiel zevrubně rozebírá ve stati „Rozvoj bulharské sociologie po dubnu 1956".

Ve stati „Sociologie a strategie intenzívního rozvoje" zdůrazňuje Jachiel, že soudobá bulharská sociologie má před sebou především tyto úkoly: rozpracovat koncepci rozvinutého socialismu, problémy intenzifikace národního hospodářství ve všech sférách společenského života, sociologické aspekty nových ekonomických mechanismů a zdokonalení politického systému. Řešení těchto složitých úkolů předpokládá aktivitu jak základního sociologického výzkumu (zejména Informačního sociologického centra při ÚV Komunistické strany Bulharska a Sociologického ústavu Bulharské akademie věd), ale i podnikových sociologů. Autor podtrhuje mimo jiné význam sociologických časopisů a všímá si i úlohy sociologického školství. Zdůrazňuje nutnost rozvíjet sociologii v celé její šíři, věnovat stálou pozornost přípravě vědeckých kádrů a popularizaci sociologie.

Tyto obecné náměty pro další činnost sociologů jsou rozpracovány ve stati „Sociologie před novými úkoly", která reaguje na nové proudy v komunistickém hnutí spojené se sovětskou perestrojkou. Současnost hodnotí Jachiel jako „principiálně novou situaci" (s. 386) a reprodukuje dnes již běžně známé charakteristiky „nového myšlení". Zaujme však akcent, který Niko Jachiel klade na uplatnění principu „glasnosti" v oblasti sociologie a sociologické informace.

Zdůrazňuje nutnost v nových podmínkách sociologicky analyzovat fenomén vědeckotechnické revoluce (která se dostává dnes do kvalitativně nové situace), a to i ty její souvislosti, které bezprostředně nesouvisejí s výrobní činností, tj. i dopady ve sféře kulturního a duchovního života. Značná pozornost by měla být rovněž věnována výzkumu inovací, inovátorům a podobným problémům. Zároveň autor ukazuje, že v bulharských podmínkách existuje dosud obrovské množství těžké, namáhavé, nezajímavé práce (58,5 % zaměstnanců v oblasti materiální výroby a služeb vykonává práci převážně ruční, těžkou a nezajímavou). Pokud jde o tempo překonávání tohoto stavu zůstává však příslovečným optimistou. Druhým tématem, který staví nové situace před sociology, je rozvoj socialistické samosprávy a s tím spojené nové sociální funkce kolektivů pracujících. Od zavedení samosprávy se očekávají výrazné, avšak zřejmě dosud málo konkrétní změny v sociálních vztazích. Významné místo v analýzách sociologů by měl mít problém člověka a lidského faktoru. Niko Jachiel připomíná, že pojem „lidského faktoru" je zatím populární, ale málo konkrétně vymezený. V té souvislosti zdůrazňuje nutnost věnovat se i problémům sociální politiky, problémům sociální rovnosti a spravedlnosti i tzv. negativním jevům v životě společnosti.

V konkretizaci úkolů sociologie zůstává Niko Jachiel nicméně dosti tradiční, překvapí i poměrně nízká kritičnost jak vůči společnosti samé, tak vůči sociologii. Z otištěných příspěvků je patrné, že autor patří k těm sociologům, kteří plédují pro takový rozvoj sociologie, který ji svazuje s politickými a hospodářskými strukturami a očekává, že toto spojení jí přinese společenské uznání i naplnění jejích společenských

---

(1) Text stati byl poprvé opublikován v zajímavém sborníku: *Problemi na sociologija na trudovija kolektiv*. Sofia 1986.

(2) Stať je přetištěna ze sborníku *Etičeski problemi na naukata*. Sofia 1973.

funkcí. Přitom však některé problémy (životní náklady, vzrůstající diferenciace bulharské společnosti, rozvoj soukromé iniciativy apod.) nejsou dosud vnímány jako závažné sociologické problémy, ačkoli v běžném životě, v novinách a v televizi již jsou akceptovány.

Hodnocení publikace tohoto typu je obtížné, neboť výběr textů je silně podmíněn situací ve společnosti vůbec a v sociologii zvláště. Podobný ediční čin má svá úskalí. Některá témata, názory a postoje se opakují, poměrně malý rozsah příspěvků neumožňuje hlouběji se zabývat nadhozenými otázkami. Část textů nemá sociologický charakter, má spíše význam dokumentů pro historii přítomnosti (ve smyslu Zeitgeschichte), respektive pro tu její oblast, která se zabývá dějinami sociologie.

Pro nás je ovšem publikace přínosná zejména v tom, že naznačuje, že problémy, s nimiž se potýká naše sociologie, nejsou ojedinělé, jsou v té či oné míře společné sociologiím všech socialistických zemí.

Jiří Linhart

M. K. Gorškov: Obščestvennoje mněnije (Veřejné mínění)
Moskva, Politizdat 1988, 382 s.

Moskevské vydavatelství politické literatury vydalo v konci roku 1988 novou práci zástupce vedoucího katedry sociologie a sociální psychologie Akademie společenských věd ÚV KSSS, nazvanou *Veřejné mínění*. M. K. Gorškov je znám publikacemi a statěmi věnovanými problematice veřejného mínění a sociologického výzkumu. U nás byla vydána knižně jeho práce *Stranická organizace a veřejné mínění*.

Ve své, prozatím poslední knize, se autor zamýšlí nad veřejným míněním jako nad historicky vzniklým a existujícím společenským fenoménem, jehož význam dnes stále roste. Podává nejen analýzu jeho historického vývoje, ale i jeho charakteristických rysů, zákonitostí, funkcí, které se projevují v různé podobě od vzniku tohoto fenoménu po současnost. Kniha je aktuální i úvahami a analýzou vztahu současného veřejného mínění k problémům rozvoje politického systému společenské samosprávy v současné přestavbě života socialistické společnosti. Autor dokazuje své názory, jejich oprávněnost a funkčnost, pečlivým rozborem problémů a věcnou argumentací.

Kniha je psána čtivě nejen pro odborníky, kteří se veřejným míněním zabývají, ale i pro ty, kdo se o něm chtějí jen více dovědět. Obsahem je vědeckou prací, jazykem je prací populárně vědeckou.

M. K. Gorškov člení obsah knihy, mimo vstupní slovo a závěr, do čtyř hlavních částí: *Prizmatem věků*, *Vzestup*, *Ve skrýších podstaty fenoménu* a *Nevyhnutelné proměny*.

Prvá část je analýzou historie *vzniku a vývoje veřejného mínění* na pozadí vzniku a formování lidské společnosti i společensko-ekonomických formací. Autor vychází z metodologické teze, podle níž nejspolehlivější cestou jak se dobrat podstaty jevu, a především společenského jevu, je poznání podmínek, příčin a dalších okolností jeho vzniku, poznání jednotlivých etap, kterými ve vývoji prošel, i toho, čím se projevuje a je v současnosti. Proto hledá co nejpřesnější odpovědi na takové otázky, jako: které příčiny vedly ke vzniku veřejného mínění v počátcích lidské společnosti? Jaké jsou osudy tohoto fenoménu v různých historických obdobích? S jakými rysy vstoupilo veřejné mínění do socialistické společnosti?

Gorškov zastává názor, že prvým historickým momentem, jenž vedl ke vzniku veřejného mínění, je boj mezi „živočišným egoismem" prvotních lidí a jejich „nutností společné práce", který představuje výchozí bod zespolečenšťování člověka. Pečlivě dokládá tezi, že základní příčinou vzniku veřejného mínění byla vnitřně rozporná jednota práce jako reflexívně intuitivního chování a práce jako zdroje předmětně činného vědomí. V této vazbě předmětně činné vědomí stále více určovalo vztah praobčin a jejich členů nejen k okolní přírodě, ale i k sobě navzájem. Bylo proto „nejvyšším vládcem" společnosti.

V podkapitole prvé části, nazvané *Rozkol*, autor logickými argumenty dokládá úlohu duchovně ideologických prostředků v přeměně veřejného mínění, jako vrcholného vládce občinové společnosti, ve veřejné mínění třídní otrokářské společnosti. Tyto duchovně ideologické páky představuje náboženská víra již ve své prvotní podobě působení šamanů, čarodějů atd. Jsou to oni, kdo se staví mezi společnost